

УДК 94(477+4-11):929Г.КОХ“1894/1959”

*Іван МОНОЛАТІЙ***ГАНС КОХ – ВОЯК, РОЗВІДНИК, ВЧЕНИЙ,
“СТРАХІТЛИВО НОРМАЛЬНА ЛЮДИНА”**

Простежено життєпис Ганса Коха (1894–1959) – військовика Української Галицької Армії, офіцера Абверу і Вермахту, знаного дослідника історії Східної Європи, “спостерігача” нацистських злочинів у Києві. У багатьох фактах біографії Г. Коха автор деміфологізує її, вказуючи на справжні, а не уявні, причини його прихильності до українців та українського питання. Стверджується, що історія Г. Коха – це його власні ігри з долею і недолею, балансування між “своїм” і “чужим” народами, сповідування патріотизму й партійної належності, численні втечі без кінця, активне поборництво східноєвропейськості в цілому й українськості зокрема.

Ключові слова: Ганс Кох, УГА, Друга світова війна, геноциди, “страхітливо нормальна людина”, історія України, українознавство.

Стиль і якість сучасного українського історієписання невпинно змінюються. З-поміж головних причин цього стану – логічна переоцінка вже відомих (а іноді й поспіхом забутих) джерел історії України, їхня критика та інтерпретація. А ще – перші спроби “вписування” в український контекст “не-українців”, які поряд із автохтонами нашої землі творили й творять надалі спільну історію, а тому – позбавлення історії виключно україноцентричного погляду на Україну та українців.

Українська земля ще довго пам’ятатиме гітлерівського ката, райхскомісара України, воєнного злочинця Еріха Коха (1896–1986). Отож, ніде правди діти, це поширене німецьке прізвисько викликає у свідомості пересічного сучасника-українця лише негативні емоції. Однак українська історія ХХ-го сторіччя пам’ятає його однофамільця (і тільки!), внесок якого в нашу національну справу є надзвичайно промовистим, а тому, вочевидь, досі забутим.

Йдеться про уродження німецької колонії Зимна Вода на сучасній Львівщині Ганса Коха (7 липня 1894 – 9 квітня 1959) – видатного німецького історика, богослова, педагога, сотника Української Галицької Армії, кавалера Хреста Симона Петлюри, дійсного члена Наукового Товариства імені Шевченка й перекладача, а передусім – німецького військовика, розвідника, капітана Вермахту та співробітника Абверу¹.

Досі загалові допитливців новітньої історії України, а головню – Галичини, були відомі факти участі окремих галицьких німців у Визвольних змаганнях

¹ Див.: Косик В. Кох Ганс [Електронний ресурс] / В. Косик // Енциклопедія сучасної України. Літера “К”. – Режим доступу: <http://esu.com.ua>; Кулинич І. Кох Ганс [Електронний ресурс] / І. Кулинич, О. Іваненко // Енциклопедія історії України. – Київ, 2008. – Т. 5: Кон – Кю. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua>

1918–1920-х років². Зокрема й той факт, що з-поміж 300-350 австрійсько-німецьких старшин, а також одним з восьми німців (семеро інших – А. Шаманек, А. Вольф, А. Бізанц, А. Кравс, Ф. Льонер, Г. Куніш, Р. Шобер) у вищому офіцерському складі Української Галицької Армії³ був сотник Ганс Кох⁴.

І саме про нього генерал-чотар УГА Мирон Тарнавський залишив такі спогади: “Згадуючи його (Кох), мушу відмітити його великий український патріотизм, дарма що побіч того був, мабуть, неменшим патріотом німецьким. Таких шляхотних куріозів мала наша армія кількох. Уроженець Східньої Галичини, він говорив українською найчистішою літературною мовою! У поведінці товариській – весельчак. Вічно усміхнений, бадьорий. Любило його страшенно стрілецьтво. Для старшин був найщирішим дружакою. Як військова сила був, але то справді, небуденний талант. Можна лиш жаліти, що наші обставини були такі, що він не міг виявитися у них на весь зріст. Звали його *Mädchen für alles* у військових справах. І слушно. Чого Кох не вмів, чого Кох не зробив, чого не зятив! Кох все вмів, знав до всього братися, був засвіди готов до найбільше невдячної роботи, щоб виконати її якнайкраще. Глибока інтелігенція, феноменальна пам’ять, правдиво германське розуміння обов’язку і дисципліни, робили його придатним до найважчих завдань у ділянці воєнного ремесла. Я певен, що коли б наші криваві зусилля не покінчилися сумною невдачею, то він був би нині займав чільне становище в Українській Державі”⁵.

Участь Г. Коха у визвольних змаганнях 1918–1920 рр. вписувалась в участь старшин німецького походження в українській визвольній війні і була до початку Другої світової війни, “найзамітнішим розділом німецько-українських взаємин”⁶, а також доказом, що “вони перебували з Українською Галицькою Армією всю її долю й недолю [...] вклали в українські визвольні змагання стільки серця і снаги, що й ми, українці. Вони своїм чином засвідчили тоді ясно й недвозначно, що вони думають про право українського народу на самостійне життя на всіх просторах українських земель”⁷.

Проте нехай не буде ілюзій, що усі як один німецькі офіцери на службі УГА були заповзятими українофілами. Їм-бо йшлося з-поміж іншого й про безперервне перебування на військовій службі, навіть після падіння монархії Габсбургів. Гра долі була невблаганною: після польської окупації Галичини багатьох старшин УГА

² Про це див. у публ.: *Монолатій І.* Від контактів до співпраці. Соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині / І. Монолатій. – Коломия: Вік, 2002 (розділ 4 “Участь німців Галичини в боротьбі за державну незалежність українського народу”); *Його жс.* Жити і давати жити іншим. Німецький фактор західноукраїнської етнополітичної сфери / І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008 (розділ 5 “«Зникла наша Батьківщина»: німці-галичани в добу творення Української держави”).

³ *Думін О.* Німці в українській армії 1917–1920 рр. Розділ із історії німецько-української співпраці / О. Думін // Проблем: місячник культури. – Прага, 1942. – Ч. 2. – С. 94.

⁴ *Великочий В.* Політика щодо національних меншин / В. Великочий, М. Гон, І. Монолатій // Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923. Ілюстрована історія. – Львів; Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. – С. 254, 255; *Литвин М.* Збройні сили / М. Литвин, Ю. Довган // Там само. – С. 278–281.

⁵ Цит.: *Думін О.* Німці в українській армії 1917–1920 рр. – С. 95–96.

⁶ Німці в українській армії 1917–1920 рр. // Дрогобицьке слово: часопис для Підкарпаття (Дрогобич) – 1942. – 22 квітня.

⁷ 22 роки тому і сьогодні. В роковини переходу УГА за Збруч // Тризуб: орган окружного управління Чортківської округи і управи м. Чорткова. – 1941. – 17 серпня.

помістили в табір для військовополонених у Тухолі. З-поміж багатьох військовиків у ньому опинився й легендарний комендант Гуцульської сотні УСС, отаман Альфонс Ерле (1888–1939) – начальник штабу Першого корпусу УГА, член делегації ЗУНР на Паризькій мирній конференції. Його поляки вважали одним з німців-провідників, ув’язнених у тухольському таборі “гайдамаків” (тобто українців), запитуючи українців: “Що ви се так закохали в тих Немцах?”⁸. Однак згодом це не завадило А. Ерле брати активну участь у праворадикальних рухах. Вже 1930-го він вступає до Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини та Штурмових загонів (СА), а 1938-го стає бригаденфюрером СА (фактично, генерал-майором Зброї СС)⁹.

Цей зовсім непоодинокий випадок свідчить: галицькі (і не лише) німці мусили – з різних причин – робити свій вибір в кількох площинах. А тому площина політична чи, пак, партійна в умовах повоевненої європейської геополітичної шахівниці була вже надто визначальною. Відтак Кохове націонал-соціалістичне “минуле” (як і ще кількох німецьких офіцерів в УГА) не було чимось винятковим. Зрозуміти, що насправді трапилося і чому з Кохом та тисячами інших східноєвропейських німців у переддень і під час останньої глобальної катастрофи людства, ось у чому завдання його майбутнього українського біографа. Нині зрозуміле інше: він, як і багато з його одноплемінників, спокусившись ідеями націонал-соціалізму, не став воєнним злочинцем, зберігаючи вірність присязі офіцера Вермахту. Як згадував Ярослав Стецько, вже після Другої світової війни в розмові з ним Г. Кох заявив: “Я є християнин і німецький патріот і складав присягу вірності німецькій державі, що збережу теж означені таємниці і від цієї присяги мене досі ніхто не звільнив”¹⁰.

Та це було трохи згодом, тож повернімося до міжвоєнтя. Відомо, що після поразки українців у їхній боротьбі за державну самостійність Г. Кох стає не лише знаним фахівцем з “українського питання”, а й його активним поборником в наукових колах тогочасної Європи, зокрема Відня, Бреслау та Кенігсберга. Така його діяльність – як наукова, так і громадська – розцінювалася офіційною Варшавою щонайменше як небажана, а щонайбільше – як така, що підривала основи державної безпеки міжвоєнної Польської республіки. Зокрема, приїзди Г. Коха до Галичини наприкінці 1930-х польська преса називала не інакше, як “підозрілою німецькою пропагандою в українських колах Східної Малополющі”¹¹. Адже, як повідомляло своїх читачів польське “Слово Народове”, “проф[есор]. Ганс Кох в Кенігсбергу не є німцем з Райху, але сином німецького колоніста зі Східної Галичини. Проф. Ганс Кох, заки став професором, був старшиною т. зв. української армії і в її рядах боровся проти Польщі за Львів та Східну Галичину. Те, що йому доручили катедру історії Східної Європи в Кенігсбергу, свідчить про те, що п. Розенберг (*тут мова про Альфреда Розенберга – одного з ідеологів націонал-соціалізму. – І. М.*) зацікавився

⁸ *Монолатій І.* Від контактів до співпраці. – С. 134.

⁹ *Schafranek H.* Söldner für den “Anschluss”. Die Österreichische Legion 1933–1938 / H. Schafranek. – Wien, 2011. – S. 403.

¹⁰ *Стецько Я.* 30 червня 1941 р. Проголошення відновлення державности України / Я. Стецько. – Торонто; Нью-Йорк; Лондон: Ліга Визволення України, 1967. – С. 166.

¹¹ Чому д-р Ганс Кох приїздив до Галичини? Характеристичний причинок до манії переслідування “І. К. Ц.” // Діло. – 1937. – 3 березня.

не тільки Україною, а й східними землями Польщі та внутрішнім сепаратизмом наших “українців”, що на них бушує”¹².

А оскільки українська еміграція в Східній Пруссії завжди була активним помічником Г. Коха в його дослідницькій та викладацькій діяльності, а його асистентами – українці-історики Домет Оляничин та Михайло Антонович¹³ – польські часописи активно вели інформаційну війну, спрямовану на дискредитацію як Г. Коха, так і очолюваних ним інституцій (передусім “Інституту з вивчення Східної Європи”). Зокрема, газета “Польська Заходня” стверджувала: “Німецьке зацікавлення українськими справами в Райху заєдно актуальне й живе. Поза науковими осередками в Берліні та Бреславі багато уваги присвячують їм в Кенігсберзькому університеті, що під деяким оглядом монополізує для себе цей відтинок східно-європейських справ та проблем. [...] Недавно виголосив там проф. Кох [...] відчит про Україну. Цей відчит – як зрештою кожний німецький виступ в українських справах – був надиханий великим сентиментом для України, для “бездержавного народу”¹⁴.

Чи була ця та інші ініціативи акціями виключно німецьких українознавців у Пруссії, чи спланована акція Абверу – досі не відомо.

З одного боку, після 2 квітня 1933 р., коли львівське “Діло” поінформувало громадськість про промову А. Гітлера, виголошену перед іноземними журналістами у Берліні, під заголовком “Сенсаційна заява Гітлера в українській справі”, несподівана поява нового союзника скривдженої та поневоленої нації супроводжувалася поступовою популяризацією пронімецьких настроїв в середовищі українства. Вже влітку 1933 р. польські слідчі органи в Галичині констатували зростання пронімецьких симпатій серед студентів та випускників гімназій. Наслідком цього були антиєврейські настрої української молоді, яка все частіше зверталася до подій у Німеччині. Реалізації таких симпатій сприяла, з одного боку, інформаційна, матеріальна й моральна підтримка окремих інституцій української еміграції у Німеччині та ОУН, а з іншого – пропаганда німецьких урядових кіл. У таких контактах головною була теза про те, що визволення України може настати тільки за допомогою Німеччини¹⁵.

Також Німеччина використовувала німців – учасників Визвольних змагань 1918–1920-х рр. – для збору інформації про настрої українців Галичини щодо польської адміністрації й про ситуацію у Советському Союзі, кордон з яким пролягав по р. Збруч. З-поміж таких “інформаторів”, окрім Альфреда Бізанца, Северіна Байгерта та Йосифа Мюллера, був, за свідченнями службовця в нацистському апараті Гергарда фон Менде, і спеціаліст у “східноєвропейських справах” Г. Кох¹⁶.

Багато запитань до загалом проукраїнської діяльності Г. Коха та його інституцій було й у тогочасної української преси. Показова тут оцінка його виступу під час

¹² Німці далі цікавляться українізмом // Діло. – 1938. – 3 березня.

¹³ Думін О. Українська еміграція в Східній Пруссії / О. Думін // Український вісник: Орган Українського Національного Об’єднання (Берлін). – 1943. – 14 листопада. – С. 11.

¹⁴ Німці далі цікавляться українізмом. – С. 3.

¹⁵ Див.: Гон М. Із кривдою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1935–1939) / М. Гон. – Рівне: Волинські обереги, 2005. – С. 113–138; Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. “Українець” Мойсеевого визнання Яків Саулович Оренштайн / І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. – С. 321–322.

¹⁶ Гунчак Т. ОУН – поміж колабораціонізмом і резистансом проти нацистської Німеччини [Електронний ресурс] / Т. Гунчак. – Режим доступу: http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Gunchak01.htm#_edn41

жалобної академії в пам’ять генерала М. Тарнавського у Берліні 13 липня 1938 р. Зосібна дописувач львівського “Діла” Тарас Чміль резюмував: “Слухаючи проф. Коха, його пересякнутої любов’ю до України мови, важко було би сказати, чи це говорить німець – наш щирий і вірний приятель, чи український патріот, що хвилювався навіть і тепер з естради бесідника і видно, переживав усі наші помилки, страждання і горе”¹⁷.

Поза тим невпинно наближався вересень 1939-го, а за ним – початок Другої світової війни, за лаштунками якої місце і роль Г. Коха, з огляду на доступні джерела, ще далекі від об’єктивних оцінок. Причин для цього є декілька. Насамперед – його служба радником губернатора дистрикту “Галичина” Отто Вехтера, членство в німецькій репатріаційній комісії у Львові з переселення німців на Захід, причетність до формування батальйонів “Роланд” і “Нахтігаль”, співпраця з Абвером¹⁸.

Власне за дорученням спеціальної служби Г. Кох допитував у Берліні Степана Бандеру, Ярослава Стецька та Володимира Стахова і вимагав відкликати Акт відновлення Української Держави у Львові 30 червня 1941 р. Як згадував Я. Стецько, того ж дня саме Г. Кох (про якого він говорив, що його “розчаровував вихвалюваний галицькими політиками старої дати проф. Ганс Кох, який [...] не завжди був коректний супроти українців”¹⁹) намагався завадити публічному проголошенню цього документа, а відтак виступив з промовою, в якій негативно висловився щодо цього кроку українських націоналістів. За свідченнями Я. Стецька, під час проголошення Акта Г. Коха не було, оскільки він – “представник для українських справ при німецькому головному командуванні” – дізнався про це лише під час відвідин Глави УГКЦ Андрея Шептицького, одразу після прибуття до Львова²⁰. Ось як згадував Я. Стецько реакцію Г. Коха на цю подію: “Найперше німецькою мовою проф. Кох висловився негативно до Акту проголошення відновлення державности, підкреслюючи, що німецька держава не має тепер у пляні толерувати якісь державні конструкції на здобутій кров’ю її вояків території, а найкращим шляхом допомогти українській нації – це працею помагати німцям у їх боротьбі. Своє слово німецькою мовою він закінчив заявою про розв’язання Зборів. Перейшовши на українську мову, він уникнув дразливих висловів, хоча по суті сказав те саме [...]”²¹.

Ця суперечка Г. Коха з українськими націоналістами набула форми затяжного конфлікту, адже відомо, що у розмові 10 липня з кількома німецькими високопосадовцями (Кундтом, д-р Фюлем і фон Бюловом) Г. Кох прямо заявив, що “українського уряду немає. Можна взяти до уваги лише приязний український народ, але не союзну українську державу”²². І це незважаючи на те, що 11–12 липня 1941 р. “всі українські угруповання Львова, включаючи групу ОУН Мельника і за винятком групи Бандери, запевнили офіцера по зв’язку з ОКВ (капітан проф. д-р Кох) у своїй лояльності щодо німецьких органів влади і заявили про бажання

¹⁷ Чміль Т. Жалібна академія в пам’ять ген. Тарнавського в Берліні / Т. Чміль // Діло. – 1938. – 17 липня. – С. 12.

¹⁸ Косик В. Україна під час Другої світової війни 1938–1945 / В. Косик. – Київ; Париж; Нью-Йорк; Торонто: Український Конгресовий Комітет Америки, 1993. – С. 97.

¹⁹ Стецько Я. 30 червня 1941 р. Проголошення відновлення державности України. – С. 165.

²⁰ Там само. – С. 195.

²¹ Там само. – С. 196.

²² Гунчак Т. ОУН – поміж колабораціонізмом і резистансом... – Режим доступу: http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Gunchak01.htm#_edn41

взяти участь у позитивній перебудові (країни)²³. Згодом, 14 серпня ОУН-Б у своєму “берлінському” меморандумі щодо вимоги Німеччини ліквідувати український уряд, прямо заявила, що “Всі старання проводу ОУН увійти в контакт з німецькими політичними установами Райху, щоб погодити політичну основу й спільну тактику, залишилися безуспішними. [...] Відповідальність за це не лежить в жодному випадку по стороні ОУН. Також у перші дні війни пан капітан проф. д-р Кох не спромігся дати жодної відповіді провідникові ОУН на питання політичного змісту²⁴. Як бачимо, українські націоналісти ставили у провину Г. Кохові фіаско в налагодженні українсько-німецької співпраці.

Будучи представником А. Розенберга у групі армій “Південь”, 26 липня того ж року він повідомляв про успіх підпільних груп ОУН-Б на всій території України, незважаючи на заходи, вжиті поліцією²⁵. Подальші дії поліції щодо обмеження впливу ОУН-Б не дали бажаних наслідків, у вересні 1941 р. повідомлялося про “пожвавлення пропаганди за Бандеру. Збір підписів, щоб домогтися дозволу для Бандери повернутися у свою країну. Постійне поширення старих листівок про уряд Стецька й демонстрації за незалежність. Також поширення негативної відповіді Бандери на вимогу професора Коха [...] розпустити уряд Стецька²⁶.

В атмосфері фактичного несприйняття українським націоналістичним підпіллям своєї місії, Г. Кох у той час лише спорадично з’являвся на українській політичній сцені, вочевидь, відіграючи не завжди самостійну роль. Наприклад, 8 серпня 1941 р. С. Бандеру та Я. Стецька заарештували на доручення Абверу, за “українські справи” в якому у той час відповідав Г. Кох, який цілком міг, як вважає історик В. Косик, дати таке доручення²⁷. Ще одним прикладом може бути візит до митрополита А. Шептицького у 1942-му після засудження ним нацистської політики масового знищення євреїв. Зокрема, Г. Кох був одним з трійці німецьких фахівців з українського питання (двоє інших – Отто Вехтер та Альфред Бізанц), які намагалися “присоромити” митрополита²⁸.

Ще одна маловідома сторінка Кохової біографії – перебування у Києві та Наддніпрянщині, про що не дізнаєшся із сучасних енциклопедичних гасел (*див. покликання 1*). Мабуть, непереконливо звучить допис 1970-х років про те, що “під час гітлерівського походу на Схід проф. Ганс Кох перебував в Україні виключно з місією збереження історичних і культурних пам’яток²⁹. Відомо, що 5 жовтня 1941 р. той повідомляв про пожежу Києва, яка відбулася 24–29 вересня³⁰. Того ж

²³ Косик В. Україна під час Другої світової війни 1938–1945. – С. 580 (док. № 64).

²⁴ Там само. – С. 590–591 (док. № 75).

²⁵ Там само. – С. 128.

²⁶ Там само. – С. 597 (док. № 86).

²⁷ Косик В. Правда історії. Роки окупації України 1939–1944: зб. статей / В. Косик. – Київ: Українська видавнича спілка, 2008. – С. 43.

²⁸ Хом’як О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян / О. Хом’як [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wz.lviv.ua/far-and-near/130156-andrei-sheptytskyi-pivviku-oberihav-tserkvu-ta-ii-viryan>

²⁹ О. П. Помилкові твердження / О. П. // Свобода: український щоденник (Дзерзі Ситі і Нью Йорк). – 1977. – 12 січня.

³⁰ Малаков Д. Київ у перші дні окупації (19–28 вересня 1941 року) / Д. Малаков // Бабин Яр: масове убивство і пам’ять про нього: матеріали Міжнародної наукової конференції. – Київ, 2012. – С. 162.

дня Г. Кох – “уповноважений міністерства окупованих східних областей” – повідомив, що у Києві знищено майже 35 тисяч осіб³¹.

Нині важко пояснити поведінку Г. Коха під час масового знищення цивільного населення Києва, передусім євреїв, однак її можна оцінювати, використовуючи модель поведінки очевидців Голокосту – тих “страхотливо нормальних людей”, які були поряд з жертвами нацистського режиму, однак залишалися спостерігачами злочину. Адже це – один з варіантів, який обирає “нормальна людина”, опинившись на роздоріжжі геноциду – залишитися пасивним статистом біди, в якій опинився “чужий”, сприяти його порятунку чи стати злочинцем³². Непросто нині читати спогади його хрещеника – Е. Цеклера – про поведінку Г. Коха у цих подіях:

“Дядько Ганс Кох розповідав:

– Цивільна адміністрація Києва, а також СС і об’єднання поліції повідомили вермахту, що євреї Києва повинні зібратися на певних вулицях, бо їх будуть евакуювати. Завданням вермахту було перекрити ці вулиці. Понад 20 000 єврейських чоловіків, жінок і дітей з валізами в руках ішли до місць збору, що були позначені плакатами. Їх погнали до великого яру неподалік від міста, який називався Бабин Яр. Як згодом виявилось, там було не 20 000, а понад 30 000 людей. Вони мусили роздягатися. Їх розстріляли.

– Двадцять тисяч людей розстріляли?

– Так.

– Як, з автоматів?

– Ні, есесівці розстрілювали їх по одному. Вони кричали, притискаючи до себе своїх дітей. Трупи падали один на одного.

Ні, дядько Кох не бачив цього, це розповідали згодом, але люди в місті чули постріли ще два дні. Есесівці, які “працювали” багато годин, замінили на інших. Це була важка робота, ввечері їм дали самогону. Коли з’ясувалося, що відбувається, до Коха прийшли українські друзі, які були одружені з єврейками, й попросили про допомогу. Ні, вермахт ні про що не здогадувався, і сам Кох як член II відділу (Абвер) нічого не знав. Усі думали, що йдеться про евакуацію євреїв³³.

Згідно зі спогадами Миколи Величківського, у цей час у Києві “німці вже почали поводитися по-звірчому, нищили людей, але, поки що, жидівського походження, хоч на вулицях зустрічалися забиті й нежиди”³⁴, а тому позиція Г. Коха – представника вищої німецької влади – мала б бути, щонайменше, визначальною. Натомість 5 жовтня 1941 р. під час зустрічі з представниками Української Національної Ради, яка відбулася в Головному німецькому управлінні, він (“...високий, у військовій уніформі німець”³⁵) радив змінити російські назви київських вулиць на українські,

³¹ Малаков Д. Молитви та міфи. У Бабиному Яру лежать не лише євреї [Електронний ресурс] / Д. Малаков. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/molitvi_ta_mifi_u_babinomu_yaru_lezhat_ne_lishe_evreyi.html

³² Гон М. Геноциди першої половини ХХ століття: порівняльний аналіз / М. Гон. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – С. 109.

³³ Цеклер Е. Ганс Кох / Е. Цеклер; упоряд. І. Монолатій; пер. з нім. Г. Петросаняк. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 36.

³⁴ Величківський М. Сумні часи німецької окупації (1941–1944 роки) / М. Величківський // Визвольний шлях: суспільно-політичний і науково-літературний місячник. – Лондон, 1965. – Кн. 1(203). – С. 47.

³⁵ Там само. – С. 47

створити українську поліцію, а також перебрати керівництво церквою до своїх рук. Він також зауважив, що "... ми, німці, не ті, що були в 1918 році"³⁶, натомість українці й надалі стверджували, що він "... по духу був більш українцем, ніж німцем", що-правда констатуючи: "... для нас, українців, настали не ті часи, яких ми чекали"³⁷.

Невідомо, за які ініціативи в окупованій столиці, Г. Коха італійські журналісти (з країни-союзниці нацистської Німеччини) прозвали "Батьком Києва", відзначаючи його популярність серед місцевих українців³⁸. Ймовірно, йшлося про якісь громадсько-культурні ініціативи, зокрема й т. зв. "охоронну записку" з його підписом на брамі собору св. Софії³⁹. Заразом, остання воєнна доба в біографії Г. Коха досі є найбільш контрверсійною та замовчуваною у його життєписі. Видимим позитивом Кохової діяльності у цей час була його активність як члена німецької репатріаційної комісії у Львові: "у репатріаційній комісії [...] працював проф. д-р Ганс Кох [...] було сказано, що крім німців можна вписувати на репатріаційну листу й тих українців, яким грозила небезпека від большевиків за їх громадсько-політичну діяльність"⁴⁰.

Після закінчення Другої світової війни Г. Кох деякий час був пастором в Австрії – в альпійських селах Шлядмінг і Бад Аузе⁴¹, а згодом – у Мюнхені, де організував Інститут Східної Європи, був професором тамтешнього Університету ім. Людовика-Максиміліяна, ректором Вищої школи політичних наук, постійним членом кураторії Українського Вільного Університету, а також дійсним членом НТШ⁴². Однак це вже цілком інша, науково-академічна сторона діяльності Г. Коха як знаного експерта в царині історії, культури та духовності Східної Європи та України зокрема. На жаль, сьогодні ці сторінки його біографії більше знані українцям, аніж перипетії його участі у двох світових війнах на українських землях.

Тому-то для багатьох залишаються аксіомою думки українського вченого Івана Мірчука, висловлені з нагоди 60-річчя Г. Коха: "... проф. Ганс Кох є громадянином двох світів: німецького та українського. Він не тільки виріс на українській землі, він виріс із неї. [...] Коли після розпаду Австрії, наш Ювілят зголосився до Української Галицької Армії, то причиною такого його кроку було не бажання робити військову кар'єру чи створити собі базу існування [...] він тут же не був чужою людиною, яка, з різних міркувань, пішла на службу внутрішньо-чужої справи, але почував себе, як свій, між своїми, і по цей і той бік Збруча, як громадянин великої, хоч бідної спільної Батьківщини. [...] Про Коха як східно-європейського історика, не приходиться нині говорити, бо його праці в тій ділянці є предметом загального вже признання. [...] Обсяг його інтересів незвичайно широкий [...] він звертає пильну увагу і на політичні, соціальні і економічні моменти історії та одночасно і на церковно-релігійні проблеми. З такою шириною поглядів, спертою

³⁶ Там само. – С. 48.

³⁷ Там само. – С. 48, 49.

³⁸ *Онацький Є.* Враження з України кап. Ганса Коха / Є. Онацький // Український вісник (Берлін). – 1942. – 12 липня.

³⁹ *О. П.* Помилкові твердження. – С. 2.

⁴⁰ *Голіят Р.* Німці про Галичину (частина 3) / Р. Голіят // Свобода: український щоденник (Дзерзі Ситі і Нью Йорк). – 1979. – 16 листопада.

⁴¹ *Пуллоу О.-Г.* Осінь 1939. 3 листів польової пошти [Електронний ресурс] / О.-Г. Пуллоу. – Режим доступу: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/06/1939.html>

⁴² *Лужанський В.* Пам'яті проф. д-ра Ганса Коха / В. Лужанський // Свобода: український щоденник (Дзерзі Ситі і Нью Йорк). – 1959. – 24 квітня.

на безпосередньому досвіді, ледве чи можна зустрінути сьогодні якогось другого історика Сходу”⁴³.

Коли напровесні 1959 р. Ганс Кох помер, український американський щоденник “Свобода” помістив цю звістку на своїй передовиці під заголовком “Помер проф. д-р Ганс Кох, німецький знавець України”⁴⁴. І це зайве підтвердження того, що він був передусім і завжди сином свого народу – вояком і вченим. Історія Ганса Коха – це, звісно, його власні ігри з долею і недолею, балансування між “своїм” і “чужим” народами, сповідування патріотизму й партійної належності, численні втечі без кінця, активне поборництво східноєвропейськості в цілому і українськості зокрема. Саме тому правдивий життєпис цього знаного і незнаного вояка й ученого ще не написано ані представниками його народу, ані нами, українцями.

Непроста біографія Г. Коха промовисто свідчить про наявні проблеми прочитання окремих фактів історії міжвоєнної та Другої світової війни. Їхнє розуміння коригуватиме вже усталені догми про німецько-українські та українсько-німецькі взаємини в новітній історії України, участь у них зовнішнього чинника, “третьої сили”.

По-перше, позаяк досі факти участі окремих галицьких німців у Визвольних змаганнях 1918–1920-х рр., серед них – і Г. Коха, трактувалися виключно як підтримка українських державотворчих зусиль, треба переглянути тезу, що усі як один німецькі офіцери на службі УГА були заповзятими українофілами. Галицькі (і не лише) німці мусили – з різних причин – робити свій вибір в кількох площинах. А тому площина політична чи, пак, партійна в умовах повоєнної європейської геополітичної шахівниці була вже надто визначальною. Переконаний, що Кохове націонал-соціалістичне “минуле” (як і ще кількох німецьких офіцерів в УГА), не було чимось винятковим.

По-друге, мусимо зберігати певну дистанцію, щоб не піддатися спокусі глорифікації Г. Коха лише за його позірну проукраїнську позицію як колишнього сотника УГА, документально обґрунтовуючи його місце і роль надалі в заплутаному трикутнику німецько-польсько-українських взаємин міжвоєнної. Віддаючи належне науковим та громадським ініціативам Г. Коха у передвоєнному десятилітті, найімовірніше інспірованими спецслужбами Третього Райху, треба прийняти як факт застереження польської сторони, яка трактувала приїзди Г. Коха до Галичини не інакше, як “німецькою пропагандою в українських колах”. Адже Г. Кох залишався, поряд із іншими чужинцями – учасниками Визвольних змагань 1918–1920-х рр., відомим німецьким інформатором у “східноєвропейських справах”.

По-третьє, місце і роль Г. Коха за лаштунками Другої світової війни ще далеко від об’єктивних оцінок, адже досить мало відомо про Кохові суперечки з українськими націоналістами, заперечення щодо проголошення Акта відновлення Української Держави 30 червня 1941 р., його мовчання під час масового знищення цивільного населення у Бабиному Ярі в 1941 р. Тут позиція Г. Коха виглядала досить стриманою та неконкретною. Нестача інформації лише ускладнює намагання сучасних дослідників зрозуміти його вчинки під час Другої світової війни.

Їх, вочевидь, слід оцінювати з позицій його належності до панівної на той час нацистської ідеології та військового обов’язку – від чого він ніколи не відмовлявся.

⁴³ Мірчук І. Проф. д-р Ганс Кох (3 нагоди його 60-ліття) / І. Мірчук // Там само. – 1954. – 31 липня.

⁴⁴ Див.: Свобода: український щоденник. – 1959. – 11 квітня.

Відтак перед нами проблема того, чи маємо право, а якщо маємо, то як саме оцінювати тексти колись або нині написані “нормальними людьми”: “...ми єдиним дотиком пера закреслюємо винуватість одних і страждання інших, відмовляємося від елементарної справедливості задля карикатурної ідеї, що спала на думку якось навіженому. Звичайно ж, і ті, і ті зліплені з одного тіста, але справедливість хвалить чи карає за скоєні вчинки, і тільки в цьому вона відрізняється від співчуття, яке застосовується щодо істот, а найбільше – до антропології, що вивчає радше настрої людини, ніж той чи інший окремо взятий вчинок”⁴⁵.

Ivan Monolatii. Hans Koch – soldier, secret service agent, scientist, “eerily normal person”

It traces the biography of Hans Koch (1894–1959) – soldier of the Ukrainian Galician Army, Wehrmacht and Abwehr officer, known investigator of history of Eastern Europe, “observer” of Nazi crimes in Kyiv. In many facts of H. Koch biography author exploded, pointing to the real, not imaginary, the reasons for his commitment to the Ukrainian and Ukrainian issues. It is alleged that H. Koch history – a game with its own destiny and trouble balancing between “their” and “alien” peoples profess patriotism and party affiliation, many escape without end, actively defending idea of East Europe and Ukraine.

Key words: Hans Koch, Ukrainian Galician Army, World War II, genocide, “eerily normal person”, History of Ukraine, Ukrainian Studies.

⁴⁵ Тодоров Ц. Обличчям до екстремі / Ц. Тодоров; пер. з фр. Я. Салиги. – Львів: Літопис, 2000. – С. 206.